

- = замацаваць у свядомасці навучэнцаў добрае веданне граматычных норм беларускай мовы;
- = адпрацаваць на канкрэтных прыкладах правілы культуры маўлення і стылістыкі;
- = павысіць узровень прафесійнай адукаванасці і падрыхтаванасці;
- = узяць, несумненна, агульнаінтэлектуальны ўзровень асобы, якая ў хуткім часе атрымае дыплом аб заканчэнні вышэйшай навучальнай установы.

Г.А. Смалянка
Мінск (Беларусь)

СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ БЕЛАРУСКАЙ НАВУКОВА-ТЭХНІчнай ТЭРМІНАЛОГІІ

Неўпарадкаванасць словаўжывання і словаўтварэння найбольш выразна адчуваецца ў мове навукі і тэхнікі, у навукова-тэхнічнай лексіцы і тэрміналогіі.

Унутры кожнай тэрмінасістэмы фарміраванне тэрмінаў адбываецца ў адпаведнасці з канкрэтнымі словаўтваральнымі мадэлямі, характэрнымі для тэрміналогіі нацыянальнай мовы.

У цэлым тэрміналагічнае словаўтварэнне заснавана на сістэме беларускай агульналітаратурнай мовы. Яно адбываецца ў рэчышчы галоўных тэндэнцый агульналітаратурнага словаўтварэння, выкарыстоўвае ўсе магчымыя спосабы і мадэлі.

Аднак, узяўшы за аснову існуючыя ў беларускай мове спосабы і мадэлі словатворчасці, мова навукі выпрацоўвае сваю словаўтваральную падсістэму, падпарадкаваўшы яе патрабаванням і функцыям спецыяльнай лексікі і мовы навукі ў цэлым.

Адным з найбольш распаўсюджаных спосабаў стварэння любой тэрміналогіі з'яўляецца выкарыстанне агульнаўжывальных слоў у функцыі тэрмінаў.

Такімі словамі з новым тэхніка-тэрміналагічным значэннем з'яўляюцца: палец, зубец, глазок, калена, шэйка, кошка, муфэта. Шэраг такіх тэрмінаў першапачаткова афармляўся ў народнай размоўнай мове, а пасля ўжо ўкараняўся і ў навукова-тэхнічную літаратуру.

У некаторых выпадках тэрмін, які выражае пэўнае тэхнічнае паняцце, атрымлівае і другое дадатковае значэнне, як напрыклад словы — *вось і вал*, якія валодаюць то супадаючым, то адрозніваючым сэнсам.

У беларускай мове слова *вось* з'яўляецца яшчэ і часціцай.

Наогул беларускай навуковай тэрміналогіі ўласціва высокая ступень сінаніміі і мнагазначнасці.

Семантычнае тэрмінаўтварэнне — адзін з традыцыйных і на ўсім працягу развіцця мовы навукі прадуктыўны спосаб стварэння спецыяль-

ных найменняў. Менавіта з дапамогай семантычнага словаўтварэння за-
давальняюцца ўсё ўзросшыя патрэбнасці ў новых тэрмінах, паколькі
яно дае магчымасць выкарыстоўваць існуючыя моўныя рэсурсы.

Прадуктыўным спосабам тэрміналагічнай намінацыі з'яўляецца і
стварэнне тэрмінаў з ужо існуючых у мове каранёвых марфем па сло-
ваўтваральных мадэлях, тыповых для дадзенай мовы.

У беларускім тэрмінаўтварэнні наглядаецца актыўнасць пераваж-
най большасці ўласцівых агульналітаратурнай мове афіксальных сло-
ваўтваральных мадэляў, тыповых для дадзенай мовы.

У беларускай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі, напрыклад, утва-
ранні з суфіксам *-цель* не маюць пашырэння, бо гэта словаўтваральная
мадэль непрадуктыўная ў нашай мове. Ёй адпавядаюць лексемы з су-
фіксам *-нік*: *излучатель* — *выпраменнік*, *множитель* — *множник*.

У многіх перакладных слоўніках зафіксаваны шматлікія дзея-
слоўныя формы з іншамоўным элементам *-ір(-ыр-)*, што не характэрна
для нашай мовы. У беларускай мове іншамоўныя дзеяслоўныя асновы
павінны афармляцца з дапамогай суфікса *-ава(-ява-)*, а не *-ірава(-ыра-
ва-)*. Напрыклад, *акумуляванне* — *аккумулирование*, *генераванне* —
генерирование.

Шырока ўжываюцца ў беларускай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі
тэрміны з суфіксам:

- атар* (акумулятар, кандэнсатар);
- льнік* (вымяральнік, паглынальнік);
- анн*, *-енн* (абкочванне, шліфаванне, асвятленне);
- нік* (выпарнік, акучнік).

Асаблівасцю сучаснай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі іншых моў,
з'яўляецца наяўнасць у яе складзе побач з аднаслоўнымі назвамі мно-
ства складаных утварэнняў, якія прадстаўлены трохслоўнымі і больш
словазлучэннямі. Напрыклад, аддзелачная апрацоўка адтулін, патрон
плаўкага засцерагальніка і інш. Такія тэрміны на зусім зручныя. Наву-
кова-тэхнічны тэрмін павінен быць ясны і кароткі.

Аптымальным сродкам стварэння кароткага варыянта тэрміна
з'яўляюцца складанаскарочаныя словы, якія атрымалі распаўсюджан-
не ў тэрміналогіі многіх моў. Складанаскарочаныя тэрміны-абрэвіату-
ры, якія ўзніклі на базе словазлучэнняў або шматскладаных слоў, змя-
шчаюць тую ж колькасць і якасць інфармацыі, што і адпаведныя раз-
горнутыя варыянты тэрмінаў. Прыкладам абрэвіатурных тэрмінаў мо-
гуць служыць такія, як *аўтамабільная шына* і *аўташына*, *бензінавая
сумесь* і *бензасумесь*, ЛЭП (лінія электраперадачы) і інш.

У навукова-тэхнічным тэрмінаўтварэнні акрамя славесных срод-
каў, прымяняюцца і сімвалічныя (графічныя сімвалы, літары, лічбы і
інш.).